

voor hen die vielen voor vrede en vrijheid

INHOUDSOPGAVE

- 3 Frank Gericke— Van het slagveld der natiën, 27 juni 1914
- 6 Inhoudsopgave
- 7 Louis Barthas— Neuville—Saint—Vaast
- 8 Voorwoord L.J.A.D. Creighton
- 10 Inleiding Serge R. van Duijnhoven
- 16 **I. WODANLIMIE** › van Nieuwpoort naar Lens
17 Käthe Kollwitz— Berlijn, 10 november 1914
24 Gwy Mandelincq— Op de tast
26 Serge R. van Duijnhoven— Westhoek
31 Jan Haerynck— Weerwolf in de Westhoek
- 40 **II. SIEGFRIEDLIMIE** › van Lens naar Saint—Quentin
41 Wilhelm Spengler— Bij Maricourt, 17 december 1914
46 Geert van Istendael— Leven als de dood in Frankrijk
51 Tom Lanoye / Edlef Köppen— Langemarck
58 Tommy Wieringa— I
- 62 **III. ALBERICHLIMIE** › van Saint—Quentin naar Reims
63 J.A. Henderson— Schwaben Redoubt, 1 juli 1916
69 Tom Lanoye / Guillaume Apollinaire— Schaduw
- 70 **IV. BRUNHILDELIMIE** › van Reims naar Vauquois
71 Carl Heller— Oktober, 1917
76 Tommy Wieringa— III
80 Serge R. van Duijnhoven— Last Post, Lost Past
- 86 **V. KRIEMHILDELIMIE** › van Vauquois naar Pont—à—Mousson
87 Maurice Genevoix— Cuisy, 2 september 1914
88 Jozef Estes— Geruisloos verzet
93 Johan van de Gronden— Honderd jaar oorlog
101 Serge R. van Duijnhoven— Vauquois I
105 Nelleke Noordervliet— Ornes
109 Pim Milo— Tranchée de Calonne— Bois Loclont
118 Tom Lanoye / Giuseppe Ungaretti— Wake
- 122 **VI. BISMARCKLIMIE** › van Pont—à—Mousson naar Pfetterhouse
123 Oskar Mener— Vogezen, 29 augustus 1915
132 Tommy Wieringa— II
137 Serge R. van Duijnhoven— De muilezel van sergeant Joseph Auguste Bernadin († 04.08.1915)
144 Mirjam Rotenstreich— Bonhommes de neige— Kerels van de sneeuw
150 Frank Westerman— Miss Europe
- 166 **VII. DODENDRAAD** › van Vaals naar Cadzand
167 De Nieuwe Koerier— Neeritter, 9 augustus 1916
168 prof. dr. Alex Vanneste— De Autistische Triade
180 Serge R. van Duijnhoven— Withuus—Kameraad Kaputt
- 182 Bij de foto's
- 201 Geraadpleegde bronnen & literatuur
- 203 Over de auteurs
- 205 Met dank aan
- 206 Hindenburgline Project APP
- 207 Colofon

OP DE TAST

Liggen op één oor; uit de grond
streekgebonden rumoer: gifgassen stijgend,

ze lijken op gesis door tandenkraters
van geraamten. Bevreesd vuren

doven; zand schuurt ketelzwarte
handen. Landinwaarts morse stappen

op de tast naar reisgezellen;
in een haargreep voortgesleept.

Gwy Mandelinck

LANGEMARCK

één dag lang in stilte zich verliezen
één dag lang het hoofd kunnen koelen
in bloemen de armen laten hangen en
dromen de donkerzacht zingende droom:
één dag lang niet te doden

Tom Lanoye

naar 'Loretto. Für Herman Kasack',
Edlef Köppen (1893-1939):
*Overkant, moderne verzen uit de
Grootte Oorlog.* (2004)

Zo verdwaaft ons legioen.
Een grote en ongewone zuidenwind
droeg golven aan van zand
en we werden door het zand bedolven
en werden niet meer gevonden
en de wereld werd nieuw
en alles daarin werd nieuw
maar wij werden niet nieuw.
Wij keken met open mond
vol zand
naar de wereld
zonder ons.

Korrel voor korrel vulde de schedel zich
tot zandloper. Zo de eeuwen horen ruisen.
Droog als stokvis, geharnast als conserven
houdbaar tot de laatste dag.
Wij zijn hier nog.
Het zand droomt
van een bevrjder met een blikopener.

Tommy Wieringa

III ALBERICHLINIE

van Saint-Quentin naar Reims

Schwaben Redoubt, 1 juli 1916.

[...] Ik vond een zwaargewonde Duitser. Ik kon aan zijn gezicht zien dat hij gék werd van dorst. Ik gaf hem water hoewel dat tegen de orders was. Toen vond ik een van onze mannen; hij was zwaar gewond, met een schot in het hoofd en zijn been er bijna af. Verschrikkelijk. Hij smeekte mij hem te doden, maar ik kon het niet. En ik bedacht me; áls ik hier op een zekere dag uit zou komen, dat al het geld van de Bank of England niet genoeg zou zijn om me hier nog ooit terug te krijgen.

—J. A. Henderson, korporaal 1ste klas, Belfast Young Citizen Volunteers ¹

¹ Martin Middlebrook: *The First Day on the Somme*—1 July 1916. (2005)

SCHADUW

hier zijt ge weer, mij zo nabij
—memorie aan mijn makkers
gestorven in de modder naast mij

eik van de tijd

een memorie gemaakt van meer dan één
lijk honderd pelzen pas één mantel maken
lijk duizend gewonden één stuk in de krant

ontastbaar en somber verschijnsel
dat de vorm heeft verworven
van mijn grillige schaduw

een indiaan voor eeuwig op de loer
—zo schaduw sluipt gij rond mij
maar veel luisteren is er niet bij

de hemelse gedichten die ik zing
—gij kent ze niet meer terwijl ik
u daarentegen nog hoor u nog zie

beschoren voorbeschikt

moge, meervoudige schaduw, de zon
u bewaren—gij die genoeg van mij
hield om mij nooit te verlaten

die zonder stof op te gooien
danst in het licht van de zon

schaduw gij inkt van de zon
schoonschrift van mijn licht

gij die genoeg van mij hield
om mij nooit te verraden

*bezinkbak vol spijt
een god die zich verwaardigt*

Tom Lanoye

IV BRUNHILDELINIE

van Reims naar Vouquois

Oktober, 1917.

[...] Inmiddels was er weer een regenperiode aangebroken. De losse, omgewoelde aarde was overal doorweekt en we zakten al snel weer tot de knieën in het slijk. We konden bijna niet meer door het moeras komen en de toevoer van proviand stond nagenoeg stil. In de eerste linie stonden we soms tot de schouders in het water en dagenlang kregen we geen eten ... Waarom gaven we dit vervloekte en verzopen land niet prijs? Zouden we hier al niet binnen enkele dagen allemaal dood zijn? We meenden het niet te kunnen uithouden, maar hoeveel kan een mens verdragen? Hoeveel kan hij, zonder het te weten doorstaan! Bij de vijand was het natuurlijk hetzelfde. Ook daar bewogen zich naast de kuilen — in plaats van erin — groteske, vormloze, levende leembonken heen en weer. Geschoten werd er niet meer, zelfs niet meer door de artillerie. Er speelde zich hier een geweldige tragedie af. Onmachtig en tot werkloosheid gedwongen, lagen de vijanden uitgehongerd en ziek tegenover elkaar, in bedwang gehouden door het water. Men kon elkaar niet meer onderscheiden. Door onze overjassen met daarop een dikke en taaie gele leemlaag, kregen we een tweemaal zo grote afmeting. Gezichten en handen zaten vol slijk en we konden bijna niet meer zien door het water dat in onze ogen liep en deze ontstak. Ook in oren, neus en mond drong het binnen en deed ons soms bijna stikken. Dag en nacht regende het maar door en de waterplassen werden steeds groter en dieper. Alles was verzonken in de weke grond. Geen geweer of handgranaat was meer te gebruiken. Wat zouden we kunnen doen als de vijand plotseling zou aanvallen? Maar dat konden ze immers niet, dat waren toch ook slechts mensen! Integendeel, deze ellende had ons dichter bij elkaar gebracht. Enkelen van ons waren naar hen toe gekropen om iets te eten te krijgen, maar waren slechts met een kleinigheid teruggekomen. Ze hadden zelf ook niets.

— Carl Heller (1894–1982)¹

¹ J.H.J. Andriessen: *De oorlogsbrieven van Unteroffizier Carl Heller, geschreven tijdens de Eerste Wereldoorlog.* (2003)

Dit zijn de rangen der veteranen
naar hun misvormingen, naar hun verwondingen.

De hompelaars en strompelaars
gezichtlozen en gewrichtslozen.

We gaan, we moeten gaan.

En avant, marche, mes chers invalides!

De ledematen bij de ledematen
de hompen na de stompen
restmateriaal achter aansluiten.

De dood heeft ons geweigerd
ons huis is achterstevoren neergezet
en nu spuwt de aarde ons
terug in het gelid.

Wat we zijn, vraagt u.

Dit is een opstand

Van gevallenen.

Waarheen we gaan, vraagt u.

Naar het licht. Wat dacht u dan.

De stille trom achterna.

Tommy Wieringa

LAST POST, LOST PAST

*“Generaal, als er een oud kanon op je
stukgeschoten wallen overblijft,
bekogel ons dan met droge aardklompen.
Doe de stad in haar eigen stofbijten.”*

— Arthur Rimbaud (1854–1891)¹

¹ *Une saison en enfer*, 1873;
‘Alchimie du verbe’.

I

een belofte van hen is minder waard
dan een korrel in de grond

een sneeuwvlok in de lucht
een druppel op de rotsen

maar een enkel, ijzig woord
kan genoeg zijn voor een graf

het lijk van mijn moeder
verdween door het wak

in het ijs was zij
gevangen

als een vis, ik zag haar
zilveren aangezicht

het laatste wat zij
zei was: “zoon

hun gezang
maakt mij bang”

het laatste wat klonk
was hoe zij verdronk

de mannen stonden daar onhandig te dansen (als een klas die
zwemles krijgt)
kleumend (klappertandend) rond het wak

wij huilden
in hun kielzog

de vorst hing pegels
aan hun vel

dit is de Cocytus
bevroren rivier

in het diepst van de hel

V KRIETHILDELINE

van Vauquois naar Pont-à-Mousson

Cuisy. Woensdag, 2 september 1914.

Voor ons, aan de rand van het bos, staat een patrouille Ulanen¹. De mannen en paarden staan roerloos behalve dan dat de paarden, gehinderd door vliegen, af en toe met hun staart tegen de flanken zwaait. Ik zie door mijn verrekijker twee gewonde mannen zichzelf over de weg voortslepen — twee Fransen. Een van de Ulanen heeft ze ook gezien. Hij stijgt af en gaat op ze toe; ik volg het met grote aandacht. Als hij dichterbij is spreekt hij de mannen aan en vervolgens bewegen ze zich in de richting van een wat breder stukje weg, de Duitser tussen de twee Fransen in en hen zo te zien moed insprekend. En dan, na uitvoerige voorzorgsmaatregelen te hebben genomen, helpt de imponerende ruiter met zijn grijze uniform het onze mannen zichzelf gemakkelijk te maken en zich neer te vleien. Hij leunt over hen heen en het duurt lang voordat hij weer opstaat. Ik weet zeker dat hij hun wonden verzorgt!

— Maurice Genevoix (1890–1980)²

¹ In de 16de eeuw was een Ulaan een Aziatische ruiter gewapend met een lans die dienst deed in het Poolse leger. De naam beduidt 'Wakkere' of 'Dappere' en zou van Tartarse oorsprong zijn. De voor Ulanen karakteristieke lange stalen lans was in het eerste decennium van de 20ste eeuw bij alle cavalerie-onderdelen als wapen ingevoerd. De Ulanen hadden als opdracht in de voorhoede verkenningsstochten te ondernemen. Deze ruiters waren daardoor de eerste soldaten van het Duitse leger waar de bevolking kennis mee maakte en zo wist men dat de Duitse opmars hen bijna had bereikt. Het plotselinge verschijnen en verdwijnen, het snelle optreden en geheimzinnige tactiek veroorzaakten veel schrik en boezemden de bevolking een heilige angst in. Inwoners van talloze gemeenten in België ondervonden dit o.a. in Visé, Dinant (665 doden), Leuven en Aarschot (150 doden). Door Ulanen werden in de maanden augustus en september van 1914 zo'n 5.500 Belgische burgers gedood en talloze kerken, officiële gebouwen en huizen in brand gestoken. Het woord Ulaan werd synoniem voor wreedaard, plunderaar, verkrachter, indringer.
Bron: Wikipedia.

² Maurice Genevoix: *Sous Verdun, août-octobre 1914*. (1916)

